

Abraham Ibn Ezra Latinus on Nativities. A Parallel Latin-English Critical Edition of Liber Nativitatum and Liber Abraham Iudei de Nativitatibus, edited, translated and annotated by Shlomo Sela, Leiden: Brill, 2019 (Abraham Ibn Ezra's Astrological Writings, vol. 6), ss. xiv + 564

DOI: 10.25951/14265

Abraham ibn Ezra (ok. 1089–1161) i Shlomo Sela to postaci z przeszłości oraz współczesności, które od lat zestawiane są razem. Pierwszy uczony bowiem w XII stuleciu tworzył wspaniałe dzieła, które współczesny świat nauki może poznać właśnie dzięki staraniom Shlomo Seli, z wielką starannością zgłębiającego i przybliżającego dzisiejszym badaczom spuściznę przodków. Edycja źródłowa, której dotyczy recenzja, jest kolejnym tomem, w którym czytelnik otrzymuje znakomite opracowane źródła. I o ile poprzednie pięć tomów opublikowanych w latach 2007–2017 bazowało na hebrajskich wersjach dzieł astrologicznych Abrahama Ibn Ezry, to omawiana edycja osadzona jest na tekście łacińskim, co stanowi *novum* w kontekście dotychczasowych edycji źródłowych, a co spowodowane jest brakiem hebrajskiego oryginału.

Niniejszy tom poświęcony jest wnikliwej analizie i prezentacji dwóch tekstów astrologicznych, a są to: *Liber nativitatum* oraz *Liber Abraham Iudei de nativitatibus*¹. Zachowane w pochodzących z XIV i XV w. rękopisach *Liber nativitatum* jest tekstem anonimowym, acz Shlomo Sela przekonuje, że pierwowzorem dlań był tekst autorstwa Abrahama Ibn Ezry *Sefer hamaladot* II. Z kolei autorstwo

¹ Dzieło to stanowiło przedmiot rozważań wielu uczonych. Zob. L. Thorndike, *The Latin Translations of the Astrological Tracts of Abraham Avenezra*, „Isis” 35, 1944, s. 293–302; R. Smithuis, *Science in Normandy and England under the Angevins: The Creation of Abraham Ibn Ezra's Latin Works on Astronomy and Astrology*, w: *Hebrew to Latin, Latin to Hebrew: The Mirroring of Two Cultures in the Age of Humanism. Colloquium held at the Warburg Institute, London, October 18–19, 2004*, ed. G. Busi, Berlin–Torino 2006, s. 23–59; R. Smithuis, *Abraham Ibn Ezra's Astrological Works in Hebrew and Latin: New Discoveries and Exhaustive Listing*, „Aleph” 6, 2006, s. 239–338; S. Sela, *Abraham Ibn Ezra and the Rise of Medieval Hebrew Science*, Leiden–Boston, 2003, s. 62–64.

znanej aż z szesnastu rękopisów i w latach 1485–1545 wydanej trzykrotnie drukiem *Liber Abraham Iudei de nativitatibus* (raczej) nie budzi wątpliwości, acz wersja łacińska nie wyszła spod pióra Ibn Ezry, a jest tłumaczeniem czy, jak sugeruje Shlomo Sela, wynikiem rozeznania tłumacza (a może jednak autora dzieła? – taką wersję przyjęła Renate Smithuis²) w innych tekstach Abrahama. Treść obydwu tekstów jest zbieżna – dotyczy bowiem wielce popularnej w czasach powstania i kolportażu traktatów astrologii natalnej, zwanej urodzeniową bądź genetliologiczną, która osadzona była na prognozowaniu przyszłości na podstawie momentu narodzin (czasami poczęcia) człowieka, którego prognozy astrologiczne dotyczyły. Materia zatem wielce istotna, ale, co *nomen omen* istotne – wielce skomplikowana. Tym bardziej więc cieszy inicjatywa podjęta przez Shlomo Selę. Obydwa bowiem teksty zostały poddane gruntownej analizie źródłowej, dzięki czemu czytelnik otrzymał kompleksowe krytyczne ich wydanie wzbogacone anglojęzycznym tłumaczeniem oraz wyczerpującym komentarzem naukowym. Zastosowano przy tym nader przejrzysty, bardzo pomocny w lekturze dzieła/dzieł format.

Monografia składa się ze wstępu (*Preface*, s. ix–x) oraz wykazu abrewiacji odnoszących się do przywoływanych po wielokroć, a stanowiących istotny dla całościowych rozważań punkt odniesienia tekstów źródłowych (*Abbreviations*, s. xi–xiv). Następny, obszerny *General Introduction* (s. 1–78) został podzielony na nienumerowane podrozdziały, zatytułowane kolejno: *The Reception of Abraham Ibn Ezra in the Latin West* (s. 2–5), *Liber nativitatum and Liber Abraham Iudei de nativitatibus* (s. 6–7), *Earlier Research on Nativitatum* (s. 7–8), *Earlier Research on De nativitatibus* (s. 8–9), *Nativities and Abraham Ibn Ezra's Work on Nativities* (s. 10–12), *The Thematic Organization of Nativitatum, De nativitatibus, and Moladot* (s. 12–14), *The Introduction to Nativitatum and De nativitatibus* (s. 14–26), *Fixed Stars and Constellations in Nativitatum and De nativitatibus* (s. 26–30), *Jewish Conent in Nativitatum and De nativitatibus* (s. 30–34), *Are Nativitatum and De nativitatibus Latin Translations of Hebrew Texts by Abraham Ibn Ezra?* (s. 34–42), *Autorship and Date of Composition of Nativitatum; Links between Nativitatum and Ibn Ezra's Works* (s. 43–45), *Two Latin Translations of Fragments from the Hebrew Source Texts of Nativitatum* (s. 45–49), *The Four Versions of De nativitatibus* (s. 49–56), *The Relationship among the Manuscripts and the Dates of the Four Versins* (s. 56–59), *The Earliest Evidence for the Existence of De nativitatibus* (s. 59–62), *Did Henry Bate Play a Role in the Composition of*

² R. Smithuis, *Abraham Ibn Ezra's Astrological Works*, s. 33–48.

De nativitatibus? (s. 62–65), *Date of Composition of De nativitatibus* (s. 65–69), *Transmission of De nativitatibus* (s. 69–71), *Manuscripts for the Critical Edition of Nativitatum* (s. 72–73), *Witnesses for the Critical Edition of De nativitatibus* (s. 73–74), *Editorial and Translation Principles* (s. 74–78). Czytelnik zatem w owym „Wielkim wprowadzeniu” otrzymał zaiste imponujący pakiet informacji niezbędnych do pełnego rozeznania się w tej jakże złożonej tematyce, a dzięki zaprezentowaniu różnych punktów widzenia (choćby na kwestie autorstwa dzieł) zyskał możliwość wyrobienia sobie własnego zdania. A to wartość nie do przecenienia, wynikająca z dużej rzetelności badawczej autora edycji.

Trzon monografii stanowią kolejno cztery części – edycje krytyczne źródeł wraz z aparatem krytycznym. Część pierwsza (*Part one: Liber nativitatum. Latin Text and English Translation*, s. 79–159) to łaciński tekst tytułowego traktatu i jego angielskie tłumaczenie (zastosowano tu układ *verso* – tekst łaciński, *recto* – angielski), przy czym tekst łaciński wzbogacono (nielicznymi) przypisami zawierającymi objaśnienia dotyczące odczytu źródła. W kolejnej, drugiej części (*Part two: Notes to Liber nativitatum*, s. 161–248), nie dość, że zaprezentowano niezwykle kompleksową wykładnię treści, to dodatkowo uwzględniono porównania z przytaczanymi *explicite* tekstami hebrajskimi (głównie *Moladot*), jak również z innymi dziełami przywoływanymi wprost lub stanowiącymi źródło inspiracji dla autora analizowanego traktatu.

Z kolei łaciński tekst *Liber Abraham Iudei de nativitatibus* oraz jego angielskie tłumaczenie stanowią trzon części trzeciej (*Part three: Liber Abraham Iudei de nativitatibus. Latin Text and English Translation*, s. 249–351). Podobnie jak w przypadku poprzedniego tekstu, zastosowano formę *verso* dla tekstu łacińskiego (wraz z przypisami objaśniającymi odczyt oryginału) oraz *recto* – dla tłumaczenia angielskiego. I wreszcie ostatnia, czwarta część (*Part four: Notes to Liber Abraham Iudei de nativitatibus*, s. 353–427) powieliła schemat przyjęty w części drugiej – obszerne objaśnienie i interpretacja zapisów źródłowych w zestawieniu z wieloma przywoływanymi źródłami. Całość monografii wzbogacono dwiema kolorowymi tablicami – pierwszymi kartami dzieł stanowiących przedmiot edycji (*Plates*, s. 429–432) oraz składającymi się na część piątą Dodatkami (*Part five: Appendices*, s. 433–547). I tym razem, ze względu na mnogość ważnych suplementów, nie tylko je ponumerowano, lecz także adekwatnie do zawartości zatytułowano: *Appendix 1 – Abraham Ibn Ezra’s Astrological Corpus* (s. 435–438), *Appendix 2 – Indications of the Horoscopic Places in Nativitatum, De nativitatibus, and Moladot* (s. 439–444), *Appendix 3 – The 14 Horoscopic Diagrams of Nat⁴* (s. 445–452), *Appendix 4 – Henry’s Bate Translation of Fragments from*

Moladot II (s. 453–456), *Appendix 5 – Peter d'Abano's Translation of a Fragment from Moladot II* (s. 457–459), *Appendix 6 – Additions at the End of Nat²* (s. 460–462), *Appendix 7 – Additions to Nat³ from Peter d'Abano's Latin Translation of Ibn Ezra's Moladot* (s. 463–470), *Appendix 8 – Comparison Between Nat¹ and Nat⁴* (s. 471–472), *Appendix 9 – Manuscripts, Print Editions, and Translations of De nativitatibus* (s. 473), *Appendix 10 – English-Latin Glossary of Technical Terms in Nativitatum and De nativitatibus* (s. 474–512), *Appendix 11 – Latin English Index to the English-Latin Glossaries* (s. 513–523), *Appendix 12 – Authorities and Sources in Nativitatum and De nativitatibus* (s. 524–530), *Appendix 13 – Literal Renderings in Nativitatum of Hebrew Words/Expressions Employed by Ibn Ezra* (s. 531–535), *Appendix 14 – Additions at the End of Nativitatum* (s. 536–537), *Appendix 15 – Index of Technical Terms and Biographical Notes* (s. 538–547). Całości dopełnia obszerna bibliografia (*Bibliography*, s. 548–554) oraz indeks (*Index*, s. 555–564) ułatwiający „poruszanie się” w złożonej materii monografii.

A zatem czytelnik otrzymał potężne trzy bloki stanowiące spójną całość – wprowadzenie zawierające wszelakie informacje objaśniające autorstwo, datację, tematykę i dzieje źródeł, teksty źródeł wraz z komprehensywnymi objaśnieniami i wreszcie dopełnienie w postaci materiałów porównawczych, objaśnienia roli dwóch niezwykle ważnych dla średniowiecznego świata nauki (także z zakresu astrologii) postaci – Pietra d'Abano (zm. 1316) i Henry'ego Bate'a (1246– zm. po 1310) – w tłumaczeniu i propagowaniu tekstów Ibn Ezry, słowników terminologicznych, indeksów oraz materiału ilustracyjnego. Ten ostatni „blok”, na który składają się wymienione powyżej Dodatki, jest bardzo przydatny nie tylko ze względu na złożoność materii astrologicznej, lecz także na wielce specjalistyczny język używany w oryginale źródła. Złożoność materii oraz hermetyczność pojęć i terminów to jeden, bardzo ważny, aspekt. Drugim jednak jest fakt, iż Shlomo Sela miejscami zdaje się nieco odchodzić od dosłownego znaczenia poszczególnych fragmentów tekstu na rzecz stosowania parafraz (tu możliwość sięgnięcia do łacińskiego oryginału jest nie do przecenienia). Co więcej, raz po raz można dostrzec skłonność do ignorowania ważnych dla formy przekazu zastosowanych w tekście źródłowym trybów i czasów (s. 251, 253). Tym bardziej zasadne było zamieszczenie łacińskiego oryginału tekstów obok tłumaczenia angielskiego. Niewykluczone, że właśnie taki był zamiar autora, a wszystko po to, by uprościć anglojęzyczne tłumaczenie dla łatwiejszego jego przyswojenia przez współczesnego, nieznającego łaciny ani też nieobeznanego w arkanach średniowiecznej astrologii odbiorcę. Jednocześnie nie zaniedbano tych bardziej wymagających, zaznajomionych z materiały czytelników, którym dano możliwość zapoznania się

z łacińską wersją oryginału. Ba, wyposażony w znajomość języka hebrajskiego czytelnik również będzie miał możliwość samodzielnej weryfikacji przywoływanego obficie materiału porównawczego. A wszystko po to, by publikowana edycja krytyczna zaspokoila potrzeby naukowe najbardziej wymagających badaczy.

Zamysł ambitny, cel osiągnięty. Pomimo drobnych zastrzeżeń odnoszących się do miejscami zbyt upraszczania anglojęzycznego przekazu, mając na uwadze monumentalność dzieła, jego znaczenie dla minionych pokoleń oraz dla współczesnych mediewistów (i nie tylko), doceniając dotychczasowy wybitny dorobek jego wydawcy i wkład w „oswajanie” hermetycznego, acz fascynującego fenomenu naukowego, jakim bez wątpienia w minionych stuleciach była umiejętność poznawania wydarzeń przyszłych z układu ciał niebieskich, recenzowana edycja krytyczna zasługuje na najwyższe uznanie. Tym bardziej że niezwykle trudno jest pisać o rzeczach trudnych w sposób łatwy (w odbiorze). A Shlomo Seli to się udało.

Sylvia Konarska-Zimnicka (UNIwersytet JANA KOCHANOWSKIEGO W KIELCACH)

ORCID: 0000-0002-8337-1637

O autorce:

dr hab. Sylvia Konarska-Zimnicka – profesor w Instytucie Historii Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Zainteresowania badawcze: historia nauki średniowiecznej i wczesnonowożytnej (przede wszystkim astronomia, astrologia, medycyna, ziołolecznictwo), historia kultury, historia rozrywki i kody, edytorstwo źródeł historycznych.

e-mail: sylvia.konarska-zimnicka@ujk.edu.pl